SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 22/2025, ss. 158-170
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2025.22(12)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 18.06.2025
Zaakceptowano: 15.11.2025
Opublikowano: 31.12.2025

Karolina Wiśniewska
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-3407-5778

Karolina Klimczyk – Miśtal
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-1393-0819

PRAWA DZIECI I MŁODZIEŻY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI W KONTEKŚCIE EDUKACJI

RIGHTS OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH DISABILITIES IN THE CONTEXT OF EDUCATION

Streszczenie
Prawo do edukacji osób z niepełnosprawnościami w Polsce gwarantowane jest Konstytucją RP, jak i innymi obowiązującymi regulacjami prawnymi. Na przestrzeni ostatniego stulecia w zakresie kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością zaszło wiele zmian. Do 1989 roku osoby z niepełnosprawnością mogły pobierać wyłącznie kształcenie specjalne. Przemiany ustroju społeczno-politycznego, które miały miejsce w Polsce po 1989 roku, stały się początkiem procesu przeobrażania szkolnictwa, co wiązało się nie tylko ze zmianami w zakresie kształcenia specjalnego, ale również włączania uczniów z niepełnosprawnością w system szkolnictwa ogólnodostępnego. Celem niniejszego artykułu jest analiza praw dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w kontek-

ście edukacji, czemu towarzyszyć będzie podjęcie rozważań nad możliwościami realizacji założeń inkluzji w systemie kształcenia polskich uczniów. Będzie to stanowiło inspirację do ukazania szans i wyzwań w zakresie edukacji włączającej w aktualnej rzeczywistości, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami.

Słowa kluczowe: prawo do edukacji, uczeń z niepełnosprawnością, edukacja inkluzyjna

Abstract
The right to education of persons with disabilities in Poland is guaranteed by the Constitution Poland, as well as other applicable legal regulations. Over the last century, many changes have taken place in the education of children and young people with disabilities. Until 1989, persons with disabilities could only receive special education. The changes in the socio-political system that took place in Poland after 1989 became the beginning of the process of transformation of education, which involved not only changes in the field of special education, but also the inclusion of students with disabilities in the public education system. The aim of this article is to analyze the rights of children and young people with disabilities in the context of education, which will be accompanied by consideration of the possibilities of realization of the assumptions of inclusion in the education system of Polish students. This will be an inspiration to show the opportunities and challenges of inclusive education in the current reality, with particular attention to the situation of children and young people with disabilities.

Keywords: right to education, student with disabilities, inclusive education

Wprowadzenie

„W edukacji jest ukryty skarb, który pozwala ją traktować jako jeden ze sposobów służących harmonijnemu rozwojowi ludzi, sprzyjający likwidacji ubóstwa, wykluczenia, niezrozumienia, ucisku."

Jacques Delors

Edukacja jest procesem, który poszerza ludzkie horyzonty, wzmacnia potencjał osobowościowy, pozwala na rozwój zainteresowań, dostarcza zasobów wiedzy, umiejętności, kompetencji. Dzięki edukacji możliwe jest pełniejsze korzystanie z możliwości, jakie oferuje współczesny świat. Sprzyja ona funkcjonowaniu w społeczeństwie. Pozostaje się zatem zastanowić, jak bardzo zubożały byłby świat osoby, która nie może korzystać z procesu uczenia się lub doświadcza na tej płaszczyźnie licznych barier.

Osoby z niepełnosprawnością przez lata były odsuwane na margines życia społecznego, traktowane w kategoriach problemu czy utożsamiane wyłącznie z koniecz-

nością opieki. Współcześnie coraz częściej podkreśla się, że to nie niepełnosprawność generuje trudności, a wszelkie zmiany powinny przede wszystkim powstawać w otoczeniu osób, których sprawność jest ograniczona. Podkreśla się, że mimo niepełnosprawności osoby te są w stanie radzić sobie na różnych płaszczyznach codzienności w sposób tożsamy z osobami w pełni sprawnymi. Wciąż podejmuje się przy tym refleksje nad prawami osób z niepełnosprawnością w różnych obszarach życia. Prawo do edukacji jest jednym z tych aspektów, który warto poddać analizie, oceniając skuteczność współczesnych rozwiązań w opisywanym zakresie.

Edukacja stanowi jedną z najbardziej istotnych dźwigni rozwoju jednostki oraz społeczeństwa. Jest zarazem podstawowym prawem człowieka, stanowiąc uniwersalną wartość. Dzięki edukacji możliwe staje się podniesienie jakości życia. Sprzyja ona zarazem postępowi cywilizacyjnemu, jest inwestycją o charakterze społecznym, gospodarczym i politycznym, a w świetle procesów, takich jak: globalizacja i integracja jest zadaniem o wyjątkowym znaczeniu dla administracji publicznej, a zwłaszcza samorządowej współczesnych państw (Kowalski, 2014, 91).

Uczenie się stanowi jeden z najbardziej skomplikowanych rodzajów ludzkiej działalności, a jego rezultaty uzależnione są od wielu różnych czynników, wśród których czołową pozycję zajmują dyspozycje psychiczne, funkcjonowanie procesów poznawczych, pojęcia, sądy, a także myślenie twórcze. Należy jednak podkreślić, że na skuteczność procesu kształcenia nie wpływają wyłącznie cechy uczniów, ale również szeroko pojęty kontekst środowiskowy, wyznaczany przez właściwości nauczyciela, jak i czynniki, które determinują sytuację uczenia się i nauczania (Szpak, 2017, 13-14). Podejmując jednak refleksję nad skutecznością i możliwościami kształcenia warto podkreślić, że prawo do edukacji warunkowane jest zapisami konstytucyjnymi i powinno przysługiwać każdej jednostce, bez względu na jej psychofizyczne możliwości. Należy to odnieść do sytuacji uczniów z niepełnosprawnościami i podjąć dalsze rozwiązania w kierunku polskich możliwości w zakresie kształcenia tej grupy, jak i wyzwań towarzyszących procesowi edukacji.

1. Kształcenie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością na przestrzeni lat w Polsce

Wsparcie kierowane w stronę osób z niepełnosprawnością do końca XVIII wieku utożsamiano przede wszystkim z koniecznością zapewniania opieki i leczenia. Wyrównywanie szans na różnych obszarach życia (w tym szans edukacyjnych) nie stanowiło wówczas istotnego kierunku podejmowanych działań. Początkowo edukacja osób z niepełnosprawnością była możliwa wyłącznie w placówkach oraz szkołach specjalnych. Tworzyło to przejaw segregacji uczniów pełnosprawnych i tych z niepełnosprawnościami. W Polsce pierwsze szkoły dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami

powstały w czasie zaborów, a edukacją objęto cztery grupy uczniów: niesłyszących, niewidomych, społecznie niedostosowanych oraz z niepełnosprawnością intelektualną (Marcinkowska, 2015, 206).

Na terenie Polski uczniowie z niepełnosprawnością do 1989 roku mieli możliwość kształcenia się wyłącznie w placówkach specjalnych. Oprócz takich szkół tworzono tego typu klasy w ogólnodostępnych szkołach. Ponadto wprowadzona została możliwość nauczania indywidualnego. Rozszerzono również grupę osób z niepełnosprawnością, która mogła zostać objęta takim kształceniem o dzieci i młodzież niedowidzącą, z niepełnosprawnościami sprzężonymi, a także z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Po 1989 roku w związku z przemianami ustroju społeczno-politycznego nastąpił początek przeobrażania szkolnictwa, na co wpływ miały idee i rozwiązania wdrażane w Europie Zachodniej. Transformacja systemowa ukazała nowe praktyki wielu środowiskom, obejmującym rodziców dzieci z niepełnosprawnością, nauczycieli, naukowców, a także przyczyniła się do wdrożenia reform w polskim systemie edukacji. Był to początek zmian nie tylko w kształceniu specjalnym, ale również w zakresie włączania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w system szkolnictwa ogólnodostępnego (Marcinkowska, 2015, 209-210). Uchwalona w 1991 roku Ustawa o systemie oświaty dała możliwość pobierania nauki w szkołach ogólnodostępnych przez uczniów z niepełnosprawnością. Oprócz kształcenia integracyjnego w Polsce pojawiły się również poradnie psychologiczno-pedagogiczne, odpowiadające za kwalifikację dzieci do wybranego systemu kształcenia, a także organizację oddziałów specjalnych w szkołach i przedszkolach integracyjnych (Aksamit, Marcinkowska, 2021, 70).

Obecnie w Polsce system edukacji zakłada różne możliwości kształcenia uczniów, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie wczesnego wspomagania oraz specjalnych potrzebach edukacyjnych. Takimi orzeczeniami dysponują w większości dzieci z niepełnosprawnością. Do typów kształcenia dzieci z niepełnosprawnością zalicza się placówki: ogólnodostępne, specjalne oraz integracyjne. Wybór przedszkola lub szkoły może być dokonany przez rodziców, jednak decyzja ta nierzadko uzależniona jest od szeregu innych czynników (Lejzerowicz, Książkiewicz, 2012, 264). *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe* – określa, że współczesny system oświaty powinien dostosować treści, metody, jak i organizację nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a dzieci i młodzież z niepełnosprawnością powinny mieć możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół, zgodnie z ich indywidualnymi potrzebami rozwojowymi, edukacyjnymi oraz predyspozycjami (*Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe* (Dz.U. 2024 poz. 737), art. 1, ust. 5-7).

Edukacja dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, zarówno w placówkach specjalnych, jak i szkołach ogólnodostępnych w przestrzeni szczególnych potrzeb edukacyjnych warunkowanych stanem zdrowia, stanowi wciąż problem istotny, zarówno

z uwagi na zwiększoną świadomość społeczeństwa obywatelskiego, ale również z uwagi na kierunek zmian, zachodzących w polskim systemie oświaty, jak i dobro każdego ucznia szkoły powszechnej. W Polsce, mimo iż od lat 90-tych XX wieku wdraża się w systemie oświaty kolejne rozwiązania, to jednak wciąż zauważa się mechanizmy utrwalające społeczne dysproporcje. Ta sytuacja dotyczy również wyrównywania szans edukacyjnych uczniów z niepełnosprawnościami. Funkcjonowaniu współczesnego społeczeństwa towarzyszy nowa rola wiedzy, jak i olbrzymi postęp technologiczny, co powinno wpływać na tworzenie dla uczniów z niepełnosprawnościami takich warunków, które umożliwią im w przyszłości swobodnie konkurować na rynku pracy z osobami o pełnej sprawności. W tym zakresie niezbędne stają się działania ukierunkowane na budowanie wspólnych płaszczyzn edukacyjnych (Kowalski, 2014 92-93). Pomimo większej świadomości społecznej, jak i tworzenia, wdrażania i udoskonalania rozwiązań sprzyjających pełnemu uczestnictwu uczniów z niepełnosprawnościami w procesie edukacji, wciąż zauważa się obszary, w którym występować mogą liczne wyzwania w opisywanym zakresie. Fundamentem prawidłowych praktyk powinna być współpraca kadry pedagogicznej, przedstawicieli władz, specjalistów, rodziców przy jednoczesnym dostrzeganiu potencjały osoby z niepełnosprawnością, nie tylko w murach szkoły, ale również w innych przestrzeniach codziennego życia.

2. Edukacja inkluzyjna a prawa dziecka

Prawo do edukacji to jedno z podstawowych praw człowieka, które zostało zapisane w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (1948). Zostało to potwierdzone również w *Deklaracji Praw Dziecka* przyjętej przez ONZ 20 listopada 1959 roku. To ona stanowiła swoisty wzorzec potrzeb każdego dziecka. Co więcej Deklaracja Praw Dziecka jest aktem prawa międzynarodowego, który zobowiązywał kraje i narody do przestrzegania zawartych w niej praw, a także zlecał poszczególnym państwom uchwalenie w krajowych ustawodawstwach praw dziecka. Warto nadmienić, że adresatami tego dokumentu są wszystkie dzieci, również z niepełnosprawnościami. Z kolei *Konwencja o Prawach Dziecka* ustanowiona 20 listopada 1989 roku stawowi katalog podstawowych praw dziecka. Ponadto każde z wyróżnionych tam praw jest uzupełnione powinnością państwa, którego obowiązkiem jest zapewnienie jego realizacji. W odniesieniu do dzieci z niepełnosprawnością *Konwencja o Prawach Dziecka* gwarantuje im pełnię normalnego życia wraz z respektowaniem ich godności, zapewnienie im możliwości do osiągnięcia autonomii, jak również ułatwienie aktywnego udziału w życiu społecznym. Co więcej dokument ten wskazuje na prawo dziecka z niepełnosprawnością do szczególnej troski i zagwarantowaniu mu właściwej pomocy z wykorzystaniem dostępnych środków (Nowak, 2018, 287 – 288).

Warto podkreślić, że perspektywa odnosząca się do praw człowieka została również przyjęta w *Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, która została ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku. Dokument ten wskazuje, że „niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa na zasadzie równości z innymi osobami" (*Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169).

Natomiast *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe* wskazuje, co ma zapewnić uczniom system oświaty w Polsce. W odniesieniu do ucznia z niepełnosprawnością jest to głównie:

- dostosowanie metod, treści oraz organizacji procesu nauczania do psychicznych i fizycznych możliwości uczniów,
- umożliwienie korzystania zarówno z pomocy psychologiczno – pedagogicznej, jak i odpowiednich form pracy dydaktycznej,
- możliwość nauki we wszystkich typach szkół biorąc pod uwagę indywidualne potrzeby rozwojowe oraz edukacyjne dzieci wraz z ich predyspozycjami,
- możliwość korzystania z zajęć rewalidacyjnych oraz realizacji zindywidualizowanego procesu kształcenia, programów i form nauczania (*Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe* (Dz.U. 2017, poz. 59).

Natomiast *Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* wprowadziła nowe pojęcie – osoba ze szczególnymi potrzebami. W myśl tej ustawy „osobę ze szczególnymi potrzebami rozumie się jako „osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami" (*Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* (*Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*. Jak wskazuje ta definicja termin „osoba ze szczególnymi potrzebami" jest pojęciem szczerszym niż tradycyjnie rozumiany termin „niepełnosprawność", w szczególności w medycynie. Warto podkreślić, że w Komentarzu do tej ustawy można przeczytać, że ta kategoria obejmuje m. in.: osoby z niepełnosprawnością ruchową, sensoryczną czy intelektualną, jak również osoby z ciężkim bagażem czy rodzice z małym dzieckiem. Wprowadzenie tego pojęcia jest istotne, ponieważ uwzględnia ono rozumienie niepełnosprawności w sposób konwencyjny, czyli uwzględniając prawa człowieka i model biopsychospołeczny, czego wcześniej w prawodawstwie polskim nie było (Całek i in. 2023, 10).

W praktyce edukacyjnej funkcjonuje również termin uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Zostało on zaproponowany przez powołany w 2008 roku przez ówczesnego ministra edukacji narodowej Zespół Ekspertów ds. Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych. Dzieci oraz młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

to w myśl definicji te, u których można stwierdzić grupę symptomów, która utrudnia im bądź uniemożliwia funkcjonowanie poznawcze, ruchowe, sensoryczne, psychiczne, emocjonalno – społeczne lub/i w obszarze komunikacji, a także oddziałuje na ich jakość życia oraz realizację obecnych lub/i przyszłych ról społecznych. Ponadto „dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to te, u których stwierdza się zagrożenie niepełnosprawnością, wszelkie dysfunkcje, dysharmonie lub niesprawności, mogące mieć negatywny wpływ na dalszy rozwój" (Zaremba, 2014, 15).

Kolejnym pojęciem istotnym z punktu widzenia edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami jest edukacja inkluzyjna (włączająca). Dzięki niej realizowane jest prawo dzieci i młodzieży do bycia innymi i bycia z innymi. Zakłada ona, że to właśnie system szkolny powinien dostosować się do różnych potrzeb uczniów i ich uzdolnień. W szczególności w myśl edukacji inkluzyjnej powinien być on elastyczny (Całek i in. 2023, 11). Tamara Zacharuk wskazuje, że edukacja inkluzyjna powinna być odbierana jako pomoc w odniesieniu do rozwoju każdej jednostki, nie wyłącznie w stosunku do dzieci z niepłenosprawnościami czy tych narażonych na wykluczenie z innych przyczyn. Powinna być szansą dla wszystkich uczniów, jednak nie oznacza ich asymilacji czy ujednolicenia. Autorka podkreśla, że zasadniczym kierunkiem podejmowanych działań zgodnie z założeniami edukacji inkluzyjnej jest elastyczność realizowana przez właściwy sposób postępowania pedagogicznego (Zacharuk, 2011, 1 – 4). Z kolei w myśl założeń UNESCO inkluza w edukacji to „proces wychodzenia naprzeciw i odpowiadania na różnorodność potrzeb wszystkich uczniów poprzez zwiększanie ich uczestnictwa w nauce, kulturze i lokalnych społecznościach oraz redukowanie wykluczenia poprzez i z edukacji" (UNESCO, *Guidelines for Inclusion, Ensuring Access to Education for All*, UNESCO Press, Paris 2005). Proces ten wywołuje pewne zmiany oraz modyfikacje w strategiach, podejściach czy treściach nauczania. W tabeli 1 przedstawiono elementy na które należy zwrócić uwagę definiując edukację inkluzyjną, co pozwala lepiej zrozumieć ideę inkluzji w edukacji (Całek i in. 2023, 11).

Tabela 1. Elementy istotne w zrozumieniu idei inkluzji

Edukacja inkluzyjna:	**Edukacja inkluzyjna:**
• to podejście do różnorodności z zadowoleniem, • jest ukierunkowana na wszystkich uczniów, nie tylko na osoby wykluczone, • stwarza odpowiednie warunki dla wszystkich dzieci, tak aby nie czuły się wykluczone, • jest zapewnieniem równych szans w dostępie do edukacji.	• nie jest tylko reformą w zakresie edukacji specjalnej, ale reformą zarówno formalnych, jak i nieformalnych systemów edukacji • nie jest wyłącznie odpowiedzią na różnorodność, ale także poprawą w zakresie jakości edukacji dla wszystkich uczniów, • nie jest ukierunkowana wyłącznie na zaspokojenie potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami, • nie dotyczy tylko szkół specjalnych, ale także wsparcia dla uczniów w ramach szkół ogólnodostępnych.

Źródło: UNESCO, Guidelines for Inclusion, Ensuring Access to Education for All, UNESCO Press, Paris 2005, s. 15.

3. Wdrażanie edukacji inkluzyjnej - szanse i wyzwania

Wskutek przemian, związanych ze zmianą ustrojowo-polityczną po 1989 roku, jak i zauważalnych zmian w postrzeganiu osób z niepełnosprawnościami oraz towarzyszących temu obowiązujących regulacji prawnych można zauważyć wzrost społecznego przekonania odnośnie potrzeby kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami w integracji z ich pełnosprawnymi rówieśnikami. Koncepcja szeroko rozumianej integracji społecznej staje się coraz bardziej powszechna, podobnie jak zasada normalizacji i autonomizacji życia osób z niepełnosprawnościami. Wskutek prawidłowo zorganizowanej i stymulowanej edukacji mogą pojawić się zauważalne efekty rozwojowe u wszystkich uczniów, uczestniczących w tym procesie. Integracja na edukacyjnej płaszczyźnie jest procesem dwustronnym. Nie tylko uczniowie z niepełnosprawnościami są bowiem włączani do grupy ich pełnosprawnych rówieśników, ponieważ drudzy z wymienionych otrzymują szansę na realistyczne ukształtowanie wizerunku osób z niepełnosprawnością przy jednoczesnym zrozumieniu, że ograniczenia są wyłącznie jednym z elementów, jakie towarzyszą ludzkiemu życiu (Sakowicz-Boboryko, 2010, 585-586). Niepełnosprawność nie determinuje bowiem ucznia, który wciąż może realizować się na różnych obszarach – osiągać sukcesy w szkole, nawiązywać relacje z rówieśnikami, nabywać i rozwijać zainteresowania.

Dzięki edukacji inkluzyjnej możliwe staje się czerpanie wiedzy oraz wszechstronnego rozwoju dzieci ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi w warunkach równych szans edukacyjnych. Uczniowie rozwijają wówczas kompetencje poznawcze, społeczne i emocjonalne. Taka forma edukacji sprzyja wzmacnianiu empatii, szacunku do innych, skutecznej komunikacji, jak i szeroko pojętej tolerancji (Kostka-Szymańska, Kuśpit, 2021, 257). W edukacji inkluzyjnej uczeń, bez względu na swój stan zdrowia i rozwoju jest traktowany w sposób podmiotowy. Staje się celem działań nauczyciela, czemu towarzyszy szacunek i tworzenie warunków bezpiecznych, opartych na zaufaniu. Koreluje to z holistycznym modelem niepełnosprawności, zakładającym potrzebę społecznego otwarcia się na osoby z niepełnosprawnością w wymiarze rzeczywistym, a nie wyłącznie pozornym, wynikającym z nadmiernych ograniczeń i konieczności ochrony. Działania realizowane w ramach edukacji inkluzyjnej motywują nauczyciela do tworzenia warunków, które będą sprzyjały rozwojowi wychowanków przez kontakty z innymi i prowadziły do integracji społecznej (Jardzioch, 2017, 196). Determinuje to konieczność ciągłego rozwoju kadry pedagogicznej i dążenia do profesjonalnego wsparcia ucznia z niepełnosprawnością w przestrzeni szkolnej. W miejscu, w którym nauczyciele wykazują się empatią, zrozumieniem, otwartością – uczniowie czują się akceptowani i mogą w pełni uczestniczyć w procesie edukacji.

Kształcenie włączające można rozpatrywać w kategorii jednego ze współczesnych postulatów dla edukacji, która uwzględniać będzie różnorodność możliwości

i zdolności uczniów. Należy przy tym podkreślić, że inkluzja w edukacji może być rozpatrywana w wieloaspektowo, ponieważ nie odnosi się ona wyłącznie do kształcenia uczniów w pełni sprawnych, jak i tych z niepełnosprawnością, a swoim zasięgiem obejmuje również dzieci i młodzież z innymi szczególnymi potrzebami na gruncie edukacyjnym (Bednarz, 2015, 86).

Poprzez włączanie ucznia, który posiada szczególne potrzeby edukacyjne do wspólnej edukacji, drugi człowiek staje się wzbogacony i bardziej wartościowy. Szkoła realizuje wówczas swoje zadania wychowawcze, zauważając i akceptując drugiego człowieka. Przeciwdziała zarazem wykluczeniu z procesu edukacji uczniów, kierując uwagę na konieczność dostrzeżenia zasobów każdego z wychowanków i oferowania mu ich rozwoju. Współczesna szkoła powinna dziś odpowiadać za socjalizację z ideą inkluzji społecznej. Poprzez ideę włączania osób z niepełnosprawnością do bycia razem mimo różnić, podkreśla się godność każdej jednostki, a także rozwój właściwych kompetencji na płaszczyźnie interakcji społecznych, wrażliwości, pełnej akceptacji ((Bednarz, 2015, 92). Szkoła otwarta na wdrażanie założeń edukacji inkluzyjnej i podejmująca rozwiązania ukierunkowane na powodzenie tego procesu może stać się dla uczniów nie tylko miejscem, w którym zdobywają wiedzę, ale również przestrzenią, w której czują się bezpiecznie i komfortowo, niezależnie od posiadanej sprawności na poszczególnych obszarach.

W odniesieniu do czynników mających na celu podniesienie jakości edukacji inkluzyjnej bardzo istotne jest ukierunkowanie uczniów na spersonalizowane podejście do procesu uczenia się, które powinno być oparte na określeniu przez niego własnych celów edukacyjnych, jak również stworzenie indywidualnego toku nauki. Z tego względu tak ważne jest wypracowanie takiego planu nauczania, który będzie dostosowany do indywidualnych potrzeb uczniów. Celem takiego planu powinno być zagwarantowanie uczniom jak największej dozy autonomii oraz zaangażowanie ich w wyznaczanie celów edukacyjnych, jak również poszerzenie współpracy z rodzicami. Takie podejście do nauczania, które zorientowane jest na zaspokojenie potrzeb wszystkich uczniów bez ich wykluczania pozostaje w zgodzie z założeniami edukacji włączającej (Szpak, 2017, 27 – 28).

Jednak warto podkreślić, że wdrażanie edukacji inkluzyjnej wiąże się z wieloma wyzwaniami, ale także stwarza szansę na rozwój uczniów, ujawnienie ich zainteresowań, zdolności i potencjału. Głównym zadaniem edukacji inkluzyjnej jest właśnie przekształcenie systemu kształcenia zarówno w obszarze programowym, jak i organizacyjnym, tak aby zaspokoić zróżnicowane potrzeby wszystkich uczniów, a także umożliwić im realizację własnego potencjału. Służy temu również wypracowanie odpowiedniego środowiska dla uczenia i nauczania, w którym zarówno uczniowie, jak również nauczyciele będą traktowali różnorodność jako wyzwanie oraz ubogacenie środowiska, a nie jako problem. Ważne jest również to, aby czuli się z tą różnorodnością jak naj-

lepiej (Szpak, 2017, 27 – 28). Zgodnie z ideą inkluzji specjalne potrzeby edukacyjne powinny być postrzegane jako przejaw indywidualnych możliwości ucznia, co wiąże się ze zmianą postrzegania każdego ucznia z punktu widzenia nauczyciela i rodzica, ale także niego samego. Wynika to z faktu, iż z dziecka zostaje zdjęte piętno „zaburzenia", co daje mu możliwość na myślenie o sobie w perspektywie własnych umiejętności (Dyrda, 2003, 139).

Warto dodać, że realizacja edukacji włączającej może zostać zakłócona przez braki organizacyjne występujące w szkołach (takie jak zbyt liczne klasy, bariery architektoniczne, brak właściwego wyposażenia), jak również brak odpowiedniego przygotowania nauczycieli do edukacji inkluzyjnej oraz niedostosowanie wymagań pedagogów do możliwości i potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (Nowak, 2020, 173 – 174). Z tego względu jednym z warunków realizacji skutecznych oraz kompleksowych działań w zakresie edukacji włączającej jest opracowanie właściwego warsztatu dydaktycznego, który będzie wykorzystywany przez pedagogów. Istotne wydaje się również kompleksowe przygotowanie nauczycieli do realizacji założeń edukacji inkluzyjnej, a przede wszystkim działań, które będą wychodziły naprzeciw potrzebom uczniów. Powinno ono opierać się na zwiększeniu świadomości nauczycieli, stanowiącej pierwszy krok do kształtowania postaw społecznych oraz systemu wartości, a także sprzyjającej rozwojowi kwalifikacji i kompetencji, które są niezbędne do odpowiedzialnego działania w tym zakresie (Szpak, 2017, 32). Co więcej system kształcenia nauczycieli powinien być ukierunkowany na przygotowanie pedagogów i specjalistów, których zadaniem będzie wsparcie edukacji włączającej, a także pracujących w szkole nauczycieli. Ponadto istotne jest również, aby umożliwić wymianę doświadczeń pomiędzy nauczycielami i specjalistami oraz realizować szkolenia dla osób, które kierują placówkami oświatowymi, które będą dotyczyć edukacji włączającej (Chrzanowska, 2018, 29). Warto dodać, że poza doskonaleniem zawodowym nauczycieli i kadry zarządzającej placówkami edukacyjnym, a także podnoszeniem ich kompetencji, konieczne jest wsparcie pedagogów i dyrektorów w realizacji działań, które pomogą im w podejmowanych czynnościach, rozwiązywaniu pojawiających się trudności oraz podejmowaniu decyzji dotyczących uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (Nowak, 2020, 176).

Z tego względu warto zaznaczyć, że aby myśląc o specjalistach, którzy w szczególności mają wspierać edukację włączającą uwagę należy skierować w stronę pedagogów specjalnych, ponieważ to właśnie oni są najbardziej przygotowani do wykonywania zadań z tego zakresu, z uwagi na ich profil kształcenia (Chrzanowska, 2018, 39). Jest to w pewnym stopniu realizowane przez konieczność zatrudnienia w szkołach ogólnodostępnych pedagoga specjalnego od 1 września 2022 roku (*Ustawa z dnia 12 maja 2022 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2022 poz. 1116).

Myślenie o wartościowej edukacji dzieci powinno wiązać z ideą partnerstwa edukacyjnego, które definiowane jest jako „rodzaj swoistych relacji między trzema podmiotami: wychowankiem, wychowawcą i rodzicami, którzy mają wspólny, zaakceptowany przez trzy strony cel, pozytywne nastawienie emocjonalne względem siebie, wzajemny szacunek, współdziałanie i współodpowiedzialność" (Kocór, 2018, 161). Partnerstwo edukacyjne powinno wiązać się ze współpracą szkoły z domem ucznia, a nauczyciela z jego rodzicami. Co więcej jego kluczowym źródłem powinno być dążenie obu środowisk – rodziny i szkoły do rozwoju dziecka i osiągnięcia przez ucznia powodzenia edukacyjnego. Ta szeroko pojęcia współpraca warunkuje zarówno optymalizację procesu nauczania i uczenia się, który skupia się na możliwościach oraz potrzebach każdego ucznia, jak również pomaga mu w kształtowaniu właściwych postaw wobec kształcenia, obrazu siebie oraz własnych kompetencji, co jest niezwykle ważne z punktu widzenia uczniów z niepełnosprawnościami. Jednak, aby współpraca szkoły z rodzicami w kontekście edukacji inkluzyjnej była efektywna rodzice uczniów z niepełnosprawnościami muszą zostać objęci właściwym wsparciem emocjonalnym, informacyjnym i instrumentalnym (Szpak, 2017, 36 – 37), co może stanowić wyzwanie zarówno dla systemu edukacji, kadry zarządzającej placówkami edukacyjnymi, nauczycieli, jak i samych rodziców.

Wszelkie rozwiązania prawne, które w najmniejszym stopniu mogą oddziaływać na edukację włączająca powinny mieć na celu i dążyć do włączenia każdego ucznia w powszechny system kształcenia, co również może stanowić pewne wyzwanie. Jednak tylko spójne ustawodawstwo, które będzie obejmować wszystkie zagadnienia związane z ideą różnorodności i równości może zagwarantować, że polityka oświatowa, system edukacyjny oraz formy wsparcia będą miał

Podsumowanie

Założenia edukacji włączającej jako optymalnego systemu kształcenia wszystkich uczniów, nie tylko tych z niepełnosprawnościami, mogą być realizowane jedynie przy spełnieniu odpowiednich zasad, ale także zaangażowaniu zarówno nauczycieli, rodziców, samych uczniów, jak i kadry zarządzającej oraz polityków. Jedynie spójna koncepcja, która będzie opierać się na właściwych rozwiązaniach systemowych, ustawowych i programowych, a także odpowiedniej organizacji, prawidłowym systemie wsparcia dla uczniów, rodziców i nauczycieli oraz dyrektorów placówek oświatowych będzie dawała możliwość na stworzenie takiej przestrzeni edukacyjnej, która będzie przeznaczona dla wszystkich uczniów (Szpak, 2017, 40).

Profesjonalne przygotowanie nauczycieli umożliwiające im zaspokojenie różnorodnych potrzeb uczniów, w szczególności tych z niepełnosprawnościami pozwoli im podejmować efektywne działania, które będą służyć rozwojowi ich uczniów. Dzięki

odpowiednim rozwiązaniom, możliwościom doskonalenia się i właściwemu systemowi pomocy, nauczyciele będą mogli rozwijać swoje kompetencje oraz poszerzać swoją wiedzę w tym zakresie.

Jednak warto podkreślić, że kształtowanie środowiska edukacyjnego, które będzie przestrzenią przyjazną dla wszystkich uczniów nie jest łatwym zadaniem i wymaga rozwoju potencjału wszystkich instytucji oświatowych. Co więcej wiąże się to z zapewnieniem spójności między prawem, polityką i praktyką oświatową. Aby działania podejmowane w ramach edukacji inkluzyjnej były efektywne wymaga ona przejrzystości koncepcji, jak również wsparcia dla wszystkich osób w nią zaangażowanych, co może sprzyjać porzuceniu przez szkołę zachowawczych metod i realizacji działań na rzecz edukacji inkluzyjnej (Szpak, 2017, 40).

Literatura

Aksamit, Dorota, and Barbara Marcinkowska. 2021. Edukacja dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce – analiza wybranych uwarunkowań zewnętrznych. *Pedagogika Społeczna* 1–2.

Bednarz, Elżbieta. 2015. Edukacja włączająca szansą dla rozwoju uczniów sprawnych i z niepełnosprawnością. *Studia z Teorii Wychowania* 6 (4).

Całek, Grażyna, Jacek Niedbalski, Monika Racław, Monika Sałkowska, Joanna Sztobryn-Giercuszkiewicz, and Dorota Żuchowska-Skiba. 2023. Edukacja wobec zjawiska niepełnosprawności – osoba z niepełnosprawnością w przestrzeniach edukacyjnych. In *Niepełnosprawność i edukacja*, edited by Grażyna Całek, Jacek Niedbalski, Monika Racław, Monika Sałkowska, Joanna Sztobryn-Giercuszkiewicz, and Dorota Żuchowska-Skiba. Łódź.

Chrzanowska, Iwona. 2018. Edukacja włączająca – wyzwanie dla kompetencji pedagogów specjalnych. *Studia Edukacyjne* 48.

Dyrda, Beata. 2003. *Style uczenia się dzieci dyslektycznych a wymagania poznawcze szkoły*. Gdańsk.

Jardzioch, Anna Barbara. 2017. Edukacja włączająca w Polsce. *Polska Myśl Pedagogiczna* 3.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych. 2012. Dz. U. 2012 poz. 1169.

Kocór, Michał. 2018. Partnerstwo edukacyjne w szkole. *Edukacja – Technika – Informatyka* 2 (24).

Kostka-Szymańska, Maria, and Małgorzata Kuśpit. 2021. Edukacja włączająca w kształceniu dzieci z problemami rozwojowymi. *Pedagogika Społeczna* 1–2.

Kowalski, Marek Henryk. 2014. Uczniowie niepełnosprawni w polskim szkolnictwie powszechnym. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace* 3.

Lejzerowicz, Małgorzata, and Iwona Książkiewicz. 2012. *Osoba z niepełnosprawnością a instytucje pomocowe*. Wrocław.

Marcinkowska, Barbara. 2015. Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w Polsce – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. *Psychologia Wychowawcza* 7.

Nowak, Anna. 2020. Edukacja włączająca w opiniach i ocenach nauczycieli – doniesienia z badań. *Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne* 35.

Nowak, Anna. 2018. Ochrona praw ucznia/dziecka z niepełnosprawnością.

Sakowicz-Boboryko, Agnieszka. 2010. Edukacja integracyjna jako szansa dla wszystkich – założenia a rzeczywistość. In *Edukacja dziecka – mity i fakty*, edited by Ewa Jaszczyszyn and Joanna Szada-Borzyszkowska. Białystok.

Szpak, Agnieszka. 2017. Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych – aktualne wyzwania. *Zeszyty Naukowe. Zbliżenia Cywilizacyjne* 4.

UNESCO. 2005. *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. Paris.

Ustawa z dnia 12 maja 2022 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw. 2022. Dz.U. 2022 poz. 1116.

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe. 2024. Dz.U. 2024 poz. 737.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. 2019. Dz.U. 2019 poz. 1696.

Zacharuk, (brak imienia w źródle). 2011. Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów. *Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny Meritum* 1 (20).

Zaremba, Lucyna. 2014. *Specjalne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i młodzieży*. Warszawa. http://www.bc.ore.edu.pl/Content/671/identyfikowanie+spe_spr.pdf